

УДК 124. 5:137. 011. 32

Ольга Радченко

СУБ'ЄКТ – СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК МЕТОД МОРАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОЛОДЬ

У статті розкриваються причини втрати людиною та спільнотою суб'єктності. Окреслено можливі моральні шляхи відновлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії як необхідної складової гармонійного розвитку особистості та суспільства загалом і в українському молодіжному середовищі зокрема.

Ключові слова: суб'єктність, об'єктність, українська молодь, аксіосфера, девіація, гуманізм.

О. Радченко. Субъект-субъектность как метод морального воздействия на современную украинскую молодежь

В статье раскрываются причины утраты человеком и общностью субъектности. Начерчены возможные моральные пути возобновления субъект-субъектного взаимодействия как необходимой составляющей гармонического развития личности и общества вообще и в украинской молодежной среде в частности.

Ключевые слова: субъектность, объектность, украинская молодежь, аксиосфера, девиация, гуманизм.

O. Radchenko. Subject – subjectness as a method of moral influence on contemporary Ukrainian youth

The causes of loss of subjectness by human and community are opened up. The possible ways of recovery of subject-subjective interaction as a necessary component of the harmonious development of personality and society in general and among youth in particular are outlined.

Key words: subjectness, objectness, Ukrainian youth, axiosphere, deviation, humanism.

Сучасний світ перебуває у пошуку новітніх орієнтирів духовно-морального розвитку. Молодь особливо гостро відчуває потребу оновлення форми, змісту основних, сенсоутворюючих цінностей. Метою процесу змін є віднайдення новітніх форм суб'єкт-

суб'єктної взаємодії. Саме молодіжне середовище поєднує аксіологічну традицію і новацію, критично оцінює досвід попередніх поколінь і прагне утвердити якісно кращий (у її відчутті та розумінні) шлях морального розвитку як особистості, так і суспільства.

Проблему суб'єкт-суб'єктності під кутами зору філософії, етики, психології розглядають провідні вчені. Сутність сучасного гуманізму (суб'єкт-суб'єктності) розкривають, зокрема, Г. Арндт, Е. Левінас, А. Маслоу, Ж.-П. Сартр, А. Швейцер, М. Шелер. Різнобічно осмислює проблему суб'єктності людини у світі Е. Фромм, окреслюючи проект побудови оновленого суспільства на засадах суб'єкт-суб'єктності.

З-поміж українських науковців, які розробляють проблему гуманізму, суб'єктності варто виокремити у контексті нашого дослідження напрацювання Т. Аболіної, Г. Дичковської, О. Кундеревич, В. Малахова, М. Рогожі, Г. Чайки, Т. Чмут, О. Шинкаренко.

Проте проблема суб'єкт-суб'єктності як умови нормальної реалізації сучасної української молоді перебуває радше у площині досліджень педагогів, психологів, меншою мірою – філософів, зокрема, етиків. Метою цієї статті є висвітлення проблеми “від об'єктності до суб'єктності” як шляху від моральних девіацій у середовищі українського студентства до варіантів становленні відповідної гармонійної аксіосфери.

Насамперед визначимо ключові поняття. Суб'єкт – носій певного роду діяльності, джерело активності, спрямованої на об'єкт [3, с. 553]. Звідси **суб'єктність** – самолегітимація власних думок, дій одноосібно чи у взаємодії з іншими у контексті гуманізму. На паралелі проступає псевдосуб'єктність як егоїстичне утвердження себе шляхом знеособлення, об'єктивації інших. Об'єкт (від лат. *objectus* – предмет) – предмет пізнання і практичного впливу з боку людини (суб'єкта) [3, с. 396]. Звідси **об'єктність** – меншовагартісність (“я-ніхто” чи навіть “я-ніщо”), знецінення когось на фоні іншого, суб'єкта; з боку останнього може надаватися легітимація об'єктного індивіда, його думок, дій; зведення повноти людського буття до окремої функції, до рівня речі.

Сучасна українська молодь відображає актуальні процеси у сфері моралі і постає потужним ресурсом для їх належного вдосконалення, опираючись на кращі досягнення минулого у поєднанні з сучасністю. Звісно, у цьому контексті постає ряд похідних питань. По-перше, на сьогодні існує багатоголосся ціннісних ієрархій, тому переважає релятивізм як особливість “епохи змін”.

Молодість є по-своєму також етапом переходу з дитинства у доросле життя. На такому перетині відсутність чітких моральних орієнтирів молоді загалом та української зокрема є негативом. Така моральна хаотичність може стимулювати негуманні напрями розвитку молодіжної аксіосфери, де пріоритетами виступають сила, гроші тощо, тобто, розвивається позиція: джерело моєї суб’єктності – в об’єктивації інших, світу, як наслідок (не завжди оприявлений) – себе.

Позитивом сучасного етичного релятивізму є більша усвідомлена свобода морального вибору. Цей шлях відкритий молодим людям, які мають достатньо зрілу цілісну самосвідомість як основу вибору власної ціннісної ієрархії. Відсутність морально застарілих настанов, стереотипів як форми легітимації аксіосфери молоді полегшує утвердження, самоутвердження молодої людини як зрілої цілісної моральної особистості з гармонійно налагодженим взаємозв’язком “Я-Інші”, “Я-світ”.

Представник гуманістичної психології А. Маслоу сформував піраміду ціннісної ієрархії, фундаментальною основою якої постає задоволення вітальних потреб – їжа, вода, сон, безпека. Умовно першою надбудовою є соціальна приналежність – визнання і прийняття іншими людьми, дружба, любов. Вершиною піраміди постає самореалізація, до якої, пройшовши нижні сходини, сягає максимум 10 % з усіх людей. Тобто, “перестрибнути” у справжню реалізацію, не задовольнивши базові потреби, на думку А. Маслоу, неможливо.

Паралельні позиції щодо гармонійності різних “частин”, сфер життя людини, а на паралелі – і спільноти, розкривають мислителі різних епох. Зокрема, позицію цілісності, нерозривності матеріального (тілесного) та духовного життя обґрунтовує М. Шелер: перше постає наче необхідним ґрунтом для проростання другого.

Звідси підсумуємо, що цілісний світогляд, адекватна ціннісна ієрархія на рівні особистості і суспільства, базується на задоволенні ключових потреб визнання цінності у наступній послідовності:

1 – людини – як істоти *Homo Sapiens*, яка має право на життя, закріплене на міжнародному та більшості національних рівнів; 2 – індивіда – жінки чи чоловіка, дитини чи дорослого, представника певної раси, нації, здорового чи з певними вадами; 3 – особи – з певною національною, культурною, духовною, релігійною, соціально-політичною, гендерною, творчою, професійною ідентифікацією; 4 – особистості – як особи, яка усвідомлено та нормально

реалізується у різних сферах життя; 5 – індивідуальності – вершиною якої є геніальність: особистість, яка наділена особливими талантами, реалізує їх на благо людства.

Як і в інших сферах людського життя, у моралі онтогенез тісно пов'язаний з філогенезом. Моральне формування людини починається з дитинства методом переймання традиції. Період юнацтва, молодості зазвичай характеризується прагненням до новації з повним чи частковим запереченням традиції. У зрілості та похилому віці більшість людей схильні до морального консерватизму, намагаючись зберегти звичне: як життєствердне, так і нежиттєве, формальне, псевдоморальне. Тому з позиції етики найцікавішим у формуванні аксіосфери постає період молодості, тісно пов'язаний з попереднім та наступним. Цей період є аксіологічно діалектичним: традиція, носіями якої є старші (батьки, суспільство загалом) перевіряється на ціннісну відповідність сучасності. Як наслідок, традиція або приймається (повністю чи частково) чи навіть десакралізується, деконструюється. Позитивна деконструкція передбачає створення нової аксіологічної системи з опорою на якісне, доцільне у старій. Негативна деконструкція руйнує старе без створення нового.

У контексті цього дослідження розглянемо та проаналізуємо моральні девіації (об'єктність) та шляхи їх нормалізації (відновлення / набуття суб'єктності) за схемою: людина – індивід – особа – особистість (індивідуальність).

Реалії ХХ – поч. ХХІ ст. виявляють потребу відродження **людини як цінності** на противагу звуженому, частковому стандартизованому її образу. Сучасна західна цивілізація має перевагу економічного нарративу, де людина цілком віддана роботі. Критерієм успішності НОМО FABER є прибуток, місце у службовій ієрархії, вміння себе подати і “продати”. Людина може перетворитися на інструмент здобування матеріальних благ та владних переваг, входячи у сучасну “касту надлюдей”, які концентрують світові чи національні ресурси та владу. Проте це – девіація: для досягнення позиції надлюдини Інший, людські спільноти, іноді – усе людство, природа переводяться на рівень об'єкта. Одним з наслідків подібного егоїзму є глобальні проблеми людства: екологічна, економічна, демографічна, а особливо – військової загрози. А. Швейцер, отримуючи Нобелівську премію миру у 1952 р., закликає людське сумління пробудитися для вирішення небезпечної проблеми дегуманізації: чим більше ми стаємо надлюдьми, тим більше стаємо недолудами.

Світ ХХ – поч. ХХІ ст. тяжіє до соціально-політичної “справедливості”, домінування економічного дискурсу, безпідставно переносючи матеріальний результат як критерій оцінки майже усіх інших сфер, у тому числі й соціальної, гуманітарної, і звісно ж, професійної (ділової). Багатоманітність сучасного світу обмежується, звужується критеріями “вигідно-невигідно”, “доцільно-недоцільно”. Така штучна однобокість є онтологічно небезпечною, адже є несизигійною: замість гармонії у розвитку шляхом органічної взаємодії її складових простежується спрямування до припинення розвитку, а отже, стагнації, омертвіння.

Людина у такому контексті зводиться до відповідної функції, десуб’єктивується на мікрорівні. Десуб’єктивуються також і певні сфери діяльності, а, отже, соціальні спільноти, суспільства, для яких ті сфери є провідними у ресурсному плані – це десуб’єктивація на макрорівні. Звісно ж, межі зростання сучасного світу закладені не у спрощенні як об’єктивації (на мікро– і макрорівнях), а власне у зоні суб’єктивації (на мікро– і макрорівнях) як дозвіл інакшості, сутнісної буттєвості.

У цьому контексті відбувається підміна моральних понять, маніпуляція ними. Наприклад, добро зводиться до прибутку, любов – до пропозиції тіла як сексуального об’єкту, дружба – до спільної втечі від себе, щастя – до егоїстичного споживання. Утверджується новітня інтерпретація методу об’єктивації інших за Н. Макіавеллі: мета виправдовує засоби.

Десуб’єктивації сприяє і сфера впливу на масову свідомість. Зокрема, реклама у ЗМІ активно паразитує на поняттях етики, як от “любов / кохання”, “дружба”, рекламуючи продукцію різних сфер діяльності: їжу, побутову хімію, техніку, кандидата на вибори тощо. Формується образ типового споживача, мовою постмодернізму, “тіла без органів”. Виробнича машина спокушає це “тіло”, яке заковтує у свою порожнечу усе, що добре прорекламують як привабливе та бажане. Ще один образ сучасної людини – “**Tesco ergo sum**” (Я купую, отже, я існую).

Звернімося до морального аспекту **індивідуальних, особистих** відмінностей. Зокрема, яскраво це виявляється у сфері жіночо-чоловічих взаємин. Надмірний вплив раціоналізму-механіцизму на жінку, чоловіка як шлях разюче швидкого занепаду людства одним з перших у літературі ХХ ст. яскраво розкриває Д. Г. Лоуренс у книзі “Коханець *леді* Чатерлей” (написаний у 1928 р., у повному обсязі вперше опублікований у 1959 р.). Це історія нездоланої

пристрасті Констанс Чатерлей (леді Чатерлей), дружини покаліченого на війні (цілком знерухомленого нижче пояса) аристократа Кліфорда Чатерлея, до єгеря їх маєтку Мелорза. Попри суспільний тиск, невдалий досвід попередніх шлюбів, страх докорінної зміни існуючого комфортного, але мертвого по суті життя двоє закоханих свідомо ідуть за покликом пристрасті і серця. Вони виявляють і визнають справжню потребу жінки – у чоловікові і чоловіка – у жінці. Це здорове жіночо-чоловіче начало заперечує втиснення людини в прокрустове ложе економіки, псевдоморалі, втечі від себе і світу. Початкове відчуження жінки і чоловіка у цьому творі – двох різних світів – гендерних, вікових, соціальних, світоглядних горизонтів долається співчуттям, розпалюється пристрастю, виростає у тілесну, психічно-духовну потребу один в одному. І виявляється життєвим, породжуючи нове життя. Д. Г. Лоуренс вважає, що це єдиний шлях відродження людства – віднайдення здорової жіночності і чоловічності у їх справжності, повноті, взаємопотрібності.

Сучасне суспільство, зокрема українське, стримує частково або повністю розкриття жіночності, чоловічності, сублімуючи їх до суспільної функції дітонородження. Зовні престижним орієнтиром для молоді вважається кар'єрне зростання. Проте виявляється, що умови для реалізації талантів, нахилів, вподобань частково або повністю обмежені.

В умовах посттоталітаризму ключові системи – охорона здоров'я, освіта, правосуддя, економіка, політика, культура – тяжіють до об'єктивації людини як заручника формально-бюрократичної системи (суб'єкта взаємин). Стара система, у тому числі й моральна, агонізує, нова не має ресурсів, одновекторності розвитку для свого здійснення. Заохочується виконавськість, посередність, придушуються лідерські задатки. Молода людина відмовляється від власної реалізації наче задля збереження власної суб'єктності, проте отримує блокування як професійної реалізації з наслідковим незадоволенням від негативного результату, так і в багатьох випадках на паралелі відмову в інших сферах життя – відмову жити по-справжньому. Це призводить до агресії – зовнішньої (щодо себе та інших людей, до втечі за допомогою наркотиків, імітації гіперсексуальності тощо) або внутрішньої (депресії, меланхолічного стану тощо).

Якщо нормальний варіант блокується, тобто людина зі схильністю, талантом до виконання певних службових обов'язків свідомо чи несвідомо уникає власного професійного лідерства, то може

вступити варіант аномальний: місце прикрашає людину. Люди, які усвідомлюють власну нездатність досягнути вершиш нормальним шляхом (нерідко через обрання “несродної”, за Г. Сковородою, але модної, прибуткової, праці з можливістю нечесного прибутку), проте прагнуть здобути високого соціального статусу задля знищення комплексу меншовартості, здобуття джерел ресурсності для себе та свого оточення, докладають максимум зусиль для кар’єрної реалізації. При цьому сутність поняття “висока посада” як належне виконання службових обов’язків на засадах суб’єкт-суб’єктності, відповідальності, гуманізму підміняється варіантом суб’єкт-об’єктності: я – начальник, ти – ніхто. Звісно, йдеться про відповідність-невідповідність людині службового місця на будь-якому рівні професійної ієрархії, проте вертикальний є найбільш показовим.

Таким чином, щабель особистісно-індивідуальний ставить досить високі вимоги до молоді людини. Дещо м’якше це зростання у сфері творчості, розкриття молодих обдарувань. Як варіант – входження в існуючу систему, проте це загрожує втратою суб’єктності. Або ж шлях власної суб’єктності як розкриття шляху суб’єктності українського суспільства, людства загалом.

У ХХ ст. мислителі Римського клубу умовою виходу людства з кризи стверджують *перехід від егоїстичних цінностей до альтруїстичних* (у тому числі скорочення над споживання розвинених країн задля підтримки країн, що розвиваються, а, отже, попередження світових проблем, що неминучі на фоні злиденності та похідних від неї проблем). Здавна відомі практики, коли матеріально суб’єктивовані особистості (багаті, заможні) надають соціальну підтримку матеріально десуб’єктивованим (об’єктивованим). Такий прояв розуміння цілісності, пов’язаності світу – меценатство культури, освіти, соціальне утримання незахищених людей (вдів, сиріт, хворих тощо) – закріплений у релігійних системах (наприклад, десятина у християнстві), традиції соціальної організації.

Е. Фромм вважає, що час створити інше – нове суспільство і нову людину, – між якими виникнуть нові взаємини, суб’єкт-суб’єктні. Перед лідерами нового суспільства, на його думку, постануть завдання кількох напрямів. Ці напрями ми умовно структуруємо таким чином: 1 – суспільно-економічний: суспільна гармонія централізація-децентралізація: всеохопне планування поєднане з вільним економічним розвитком суб’єктів. Таке планування необхідне щодо подальшої індустріалізації, вибіркового розвитку еко-

номіки для відвернення економічної катастрофи, розвитку “гуманної” науки (убезпеченої від розробок, які загрожують існуванню людства); 2 – індивідуально–економічний: створення умов праці, психологічного настрою, за яких моральне задоволення (а не матеріальне збагачення) є основною мотивацією; гарантія повної безпеки індивідам для задоволення їх основних потреб та незалежності у цьому від бюрократичного апарату; 3 – суспільно-особистісний – створення умов, щоб люди відчували щастя й радість (замість задоволення потреб у насолодах); надати можливість для індивідуальної ініціативи у щоденному житті, а не у бізнесі [4, с. 185-186].

Е. Фромм пише: “Нам потрібна гуманістична наука про Людину як основа прикладної науки і прикладного мистецтва соціальної реконструкції” [4, с. 186]. Природничі науки мають поступитися своїм тривалим панівним становищем науці про людське суспільство. Е. Фромм вважає, що така зміна збереже шанс на виживання, якщо достатню кількість освічених, дисциплінованих, небайдужих чоловіків і жінок привабить нове завдання для людського розуму. Метою цього завдання є панування над технікою та ірраціональними соціальними силами, інститутами, які загрожують існуванню як західного суспільства, так і усього людства. Шляхом до цього, за Е. Фроммом, є подолання прірви між необхідним і можливим: стратегія та тактика широкомасштабного довгострокового планування, у процесі реалізації яких людина починає відчувати натхнення й ентузіазм (замість страху) як результат бачення перспективи [4, с. 187-188].

Отже, виходом з проблеми моральної десуб’єктивації є синергетичний підхід до людини та світу як цінних складно організованих систем, що розвиваються. Мораль дієвіше реформується спочатку на мікрорівні, у молодіжному середовищі. Людина, яка поважає себе, вмє поважати інших. Етика ж як наука покликана дати теоретичне обґрунтування, доступне широкій громадськості. Особлива увага – робота з молоддю як рівноцінним партнером, суб’єктом змін у сфері моралі.

Українська нація, народ потребують цінностей власного проявлення та реалізації. Починати виправлення аксіосфери необхідно з формування адекватної суб’єкт-суб’єктної взаємодії у дітей, молоді, усіх прогресивних людей, незалежно від віку, статі, які легше вбирають нове та можуть вплинути своєю критичною масою для формування нового типу гуманних взаємин.

Література:

1. Левінас Е. Між нами: Дослідження думки-про-Іншого / Е. Левінас / пер. з фр. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – 312 с.
2. Малахов В. А. Еманюель Левінас: погляд із Києва / В. А. Малахов / Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки-про-Іншого: пер. з фр. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – С. 267-284.
3. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапу-та. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
4. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. / Е. Фромм. – К.: Український письменник, 2010. – 222 с.

Стаття рекомендована до друку рішенням кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол № 17 від 19. 06. 2012 р.